

РЕЗИДЕНЦИЈАЛНЕ ПРЕФЕРЕНЦИЈЕ КА ГРАДСКИМ И ПРИГРАДСКИМ ПОДРУЧЈИМА И ПОВЕЗАНОСТ СА ЊИХОВИМ ДЕМОГРАФСКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА

RESIDENTIAL PREFERENCES TOWARDS URBAN AND SUBURBAN AREAS AND THEIR RELATIONSHIP WITH DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS

Јасна Петрић*

рад примљен: новембра 2013, рад прихваћен: децембра 2013.

Апстракт

Неконтролисано ширење градова је, између осталог, последица вољног или подстакнутог пресељавања становништва из ужег градског језгра на периферију, односно досељавања из других насеља у периферне делове града. С обзиром на њихов утицај на субурбанизацију, у овом раду је тежиште на резиденцијалним преференцијама и анализи избора подручја становања и тенденција одређених група становништва ка приоритизацији живљења у предграђу, односно живљења у граду. Изложена теоријска разматрања полазе од компоненти резиденцијалних преференција и тезе о променама преовлађујућих мотива за избор пребивалишта породице и појединца током животног циклуса. Потом су анализирани подаци о становништву на основу најновијег пописа у два пилот-подручја урбаног и субурбаног типа у Београду. Даља истраживања резиденцијалних преференција почивају на формирању засебног упитника који ће омогућити примену напреднијих техника статистичке анализе, а нарочито већу употребу мерних скала које могу послужити за формирање модела предвиђања резиденцијалних преференција код различитих група становништва у градским и приградским срединама.

Кључне речи: град, предграђе, резиденцијалне преференције, становништво

Abstract

Urban sprawl is, among all, also the result of voluntary or induced resettlement of population from the inner city to urban periphery, or by in-migration to peripheral parts of cities where the origin of migrants is in other settlements. The focus of this paper is on the influence that residential preferences have on suburbanization, with the emphasis on analysis of the residential choice and certain population groups' tendencies to prioritise living in suburbs or the inner-city living. Theoretical considerations which are set in this paper initiate with residential preference components and the hypothesis of change in dominant motives for residential choice throughout family and individual's lifecycle. Then, the demographic data have been analysed according to the latest Census results in the two pilot-areas of urban and suburban type in Belgrade. Additional research on residential preferences are founded on preparation of specific questionnaire which would enable application of more powerful statistical techniques, especially a wider use of measuring scales for the variables deriving from the questionnaire, and formulation of a model for prediction of different population groups' residential preferences in urban and suburban settings.

Key words: city, suburb, residential preferences, population

Увод

Следећи планске пропозиције Европске уније у погледу одрживог урбаног развоја, урбана форма насеља треба да тежи већој компактности, односно таквом начину употребе земљишта којим ће се остварити веће густине насељености, мешовите намене, већи квалитет јавних градских простора и реализација свих предности које живот у граду може да пружи, укључујући квалитетно функционисање јавног превоза. Неконтролисано ширење градова/ урбано расплињавање (енгл. *urban sprawl*), представља супротност основним постулатима одрживог урбаног развоја. Међутим, упркос примени политика за ограничење неконтролисаног ширења већих европских градова, овај процес је и даље на снази. Генерално посматрано, заједнички именовани неконтролисаног ширења градова су: ниже густине насељености у новим (планираним, дисконтинуираним или диспергованим) подручјима на периферији градова, висока зависност од употребе приватног аутомобила, као и недостатак јавних простора и услуга јавног сектора (Ebrahimpour-Masoumi, 2012).

Чињеница је да је у последњих 40 год. вршено неупоредиво више истраживања развоја предграђа у САД-у него ма где другде у свету, али треба имати у виду да обрасци који прате неконтролисано ширење градова у Северној Америци, Аустралији или у Западној Европи нису у свему подударни искуствима субурбанизације у другим деловима света (Harris, 2010, Ebrahimpour-Masoumi, 2012).

* др Јасна Петрић, виши научни сарадник,
Институт за архитектуру и урбанизам Србије,
e-mail:jasna@iaus.ac.rs

У западном свету, карактеристике неконтролисаног ширења градова су зонирани подручја у којима преовлађује једна намена са ниским интензитетом коришћења земљишта, а урбана морфологија утиче на слабу повезаност и приступачност (недостаци различитих видова превоза), као и на релативну униформност стамбеног избора и смањене могућности за пешачење (Ewing *et al.*, 2002). Неконтролисано ширење европских градова се одвија на рачун околног пољопривредног и шумског земљишта, с тим да просторно-временске анализе ширења предграђа у постсоцијалистичким и другим земљама Европе указују на одређене диференцијације међу њима (Slaev & Nikiforov, 2013, Harris, 2010). У земљама бившег социјалистичког уређења, у које се сврстава и данашња Србија, ширење приградских подручја се одвијало под окриљем недовољне урбанизације и прилива досељеника из руралних подручја на периферију града, а у потрази за запослењем у индустријском сектору који је доживљавао експанзију. Са почетком транзиције, процес субурбанизације код њих се и даље принципијелно разликовао у односу на земље Запада. Према истраживањима Крисјане и Берзинса (Krisjane & Berzins, 2012), у транзиционим друштвима део становништва нижег социоекономског статуса напушта градове у потрази за јевтинијим становањем и лакшим полагањем до стамбеног простора у предграђу, док субурбанизација на Западу тече углавном под утицајем пресељавања виших и средњих слојева становништва у приградска подручја због трагања за „вишим“ квалитетом живљења и остварењем снова о становању у индивидуалној кући у власништву.

Међу бројним факторима који утичу на неконтролисано ширење градова, посебно место заузимају *резиденцијалне преференције* (давање предности одређеном виду становања), што се у контексту урбаног развоја може посматрати као преференција ка урбаним или субурбаним подручјима. С тим у вези, утицај резиденцијалних преференција може бити двојаког карактера, тј. такав да стимулише даљу субурбанизацију, уколико већи удео становништва тежи да се насели ван урбаног подручја, или такав да утиче на веће настањивање у централним градским подручјима, тј. на реурбанизацију. Без обзира на место у коме људи живе (град, предграђе, село), њихова очекивања од те средине су умногоме подударна и односе се на економску стабилност (запослење) и напредак, квалитетно становање и функционисање јавних служби, привлачно окружење и осећај сигурности које место живљења треба да им пружи. Међутим, људи су у исто време склони чињењу компромиса при избору места живљења, па је важно проучити факторе који утичу на формирање резиденцијалних преференција код одређених група становништва у одређеним животним стадијумима. Потом, значајно је истражити шта људи у одређеној локалној средини траже од „идеалног“ места за живот и где најпре могу наићи на место које има такве жељене карактеристике (Seo, 2002). Са становишта постизања веће флексибилности, оваква сазнања могу утицати на то да се места становања прилагоде променама које њихово становништво жели.

ФОРМИРАЊЕ РЕЗИДЕНЦИЈАЛНИХ ПРЕФЕРЕНЦИЈА И ЊИХОВА ЦИКЛИЧНОСТ ТОКОМ ЖИВОТНОГ ДОБА ПОЈЕДИНЦА

Општи утисак о подручју становања као и његова укупна просторна структура резултат су сложених узајамних веза низа чинилаца, међу којима значајно место заузимају и резиденцијалне преференције (Petric, 2003a). Квалитет живљења у одређеној средини се одражава на физичко, ментално и емотивно здравље појединца. Стога, одређена места могу деловати грубо и безлично уколико појачавају осећај нелагодности својим житељима, или, напротив, могу пружати и подстицати осећај сигурности, комфора и повезаности са осталим становницима у том крају.

Теоријска разматрања и анализе резиденцијалних преференција урбаног, односно субурбаног, становништва почивају на њиховим кључним компонентама, а то су: везаност за дато подручје (која може бити емотивна или везаност која почива на рационалној оцени), социјални контекст и окружење и елементи просторног и урбанистичког планирања (Talen, 2001). Када је реч о везаности за место становања, емпиријска истраживања настоје да утврде како субјективни осећаји и чињеничне процене варирају према социоекономским карактеристикама становништва као и према различитим типовима места у којима људи живе (Petric, 2003b). Социјални контекст и окружење су компоненте резиденцијалних преференција које се сагледавају кроз комшијске везе, осећај сигурности, тип стамбеног простора, инфраструктурну и комуналну опремљеност места живљења и др. Елементи просторног и урбанистичког планирања односе се на мешовитост намена, јавне просторе, приступачност, растојања која прелазе дневни мигранти и др., и с тим у вези су критички усмерени према неконтролисано ширењу града (Talen, 2001).

Код истраживања резиденцијалних преференција становништва под различитим околностима, тежиште је углавном на вези стамбених подручја и социопсихолошких фактора, стадијума у животном циклусу породице, дужине боравка у том подручју итд. Са друге стране, истраживања променљивих које утичу на ниво задовољства резиденцијалним подручјем, везана су за квалитативне карактеристике које се односе на амбијент (степен одржавања, мир), ангажованост (сигурност и безбедност, пријатељски настројен комшилук) и могућност избора (пожељност подручја за становање, сличности у стилу живљења) (Brower, 1996, Petric and Petric, 2009).

Мотиви пресељења становништва, посебно на релацији град – предграђе, у тесној су вези са квалитетима које становници приписују „идеалном“ месту становања и (не) остварљивости истих у постојећем окружењу. Шири контекст оваквих „малих“ миграција је економско стање и друштвено-политичко уређење, што фигуративно речено, представља „квасац за економске и психолошке узроке пресељења“, с тим да је онај последњи импулс који „преломи“ одлуку људи

за пресељењем често одраз случајности (Свијић, 2000:149). Просторна покретљивост је такође условљена навикама становништва да се сели. Поредећи пример становника САД који се током живота у просеку сели 11,7 пута, становник Србије показује далеко мању мобилност, на основу које се налази у оквирима европског просека од 2 – 4 промене пребивалишта током животног века појединца (Hansen, 2013, Bonin *et al.*, 2008).

РЕЗИДЕНЦИЈАЛНЕ ПРЕФЕРЕНЦИЈЕ И РЕЗИДЕНЦИЈАЛНА МОБИЛНОСТ	
Мотив	Атрибути
1. Становање	Величина и квалитет стамбеног простора
	Трошкови куповине и одржавања некретнине
	Власништво
2. Окружење / Суседство	Квалитет животне средине
	Сигурност
	Социјално окружење (миље)
	Социјална и техничка инфраструктура
3. Приступачност	Организован јавни превоз
	Близина места рада
	Близина образовних, здравствених, установа културе и социјалне заштите
	Близина трговина
	Зелене површине
	Одржавање веза са породицом и пријатељима
4. Стадијум у животном циклусу	Величина домаћинства и старосна доб чланова домаћинства
	Промена брачног статуса
	Рођење детета
	Промена запослења и одлазак у пензију

Табела 1.

Мотиви и атрибути који утичу на формирање резиденцијалних преференција

У Табели 1. приказани су неки заједнички мотиви (разлози) и кореспондирајући атрибути који утичу на резиденцијалне преференције становништва, односно на његово пресељење или задржавање у одређеној средини.

Тежња становништва да живи у граду (било да су то већ урбани житељи или да су они који станују у предграђу, а желели би да се преселе ближе центру) често се анализира кроз животни циклус појединца, односно породице. Стадијуми животног циклуса везани су за промене материјалног и имовинског стања, запослења, типа домаћинства и заснивање породице. Према хипотези о цикличности резиденцијалних преференција током животног доба, млађа самачка домаћинства ће по правилу дати предност урбаном живљењу уколико финансијски аспект не представља критично ограничење. Типично, животни циклус породице се посматра од тренутка када пар одлучи да живи заједно, најчешће у подстанарском статусу у оквиру вишепородичне зграде. За многе, критичан моменат у овом циклусу наступа када се роди прво дете. Урбана средина, која је дотад деловала привлачно и занимљиво по својој разноврсности, почиње да се доживљава као потенцијално скучена (мањак стамбеног простора) и недовољно безбедна за одгајање потомства. Са друге стране, присуство и квалитет школских и здравствених установа у резиденцијалном окружењу игра важну улогу у избору места становања за парове са децом, а то говори више у прилог резиденцијалним преференцијама ка урбаним срединама. Следећи стадијум у животном

циклусу породице је када остане тзв. празно гнездо, тј. деца која су се осамосталила напуштају родитељски дом. Приступачност различитим услугама које задовољавају потребе старијих грађана почиње да игра важну улогу у њиховим резиденцијалним преференцијама уз могуће жеље да се пређе у мањи стамбени простор. Оваква трајекторија понашања није универзална, и самим тим нису сви парови чија су деца одрасла склони да бирају живот у граду уместо у предграђу, односно на селу, јер то што је домаћинство мање не значи нужно да су му потребе за стамбеним простором мање нити да са одласком у пензију неки неће пожелети да се трајно изместе из градске вреве. Старија, попут млађих самачких домаћинстава, поново могу бити наклоњенија становању у граду, првенствено због боље приступачности услугама које су прилагођене потребама старијих грађана. Оваква општа хипотеза о променама резиденцијалних преференција током животног циклуса појединца захтева тестирање у различитим контекстуалним условима, јер је претпоставка да поједине компоненте резиденцијалних преференција имају променљив примат, како код различитих популационих група, тако и у срединама са различитим културолошким и социополитичким наслеђем.

ДЕМОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ГРАДСКИХ И ПРИГРАДСКИХ ПОДРУЧЈА

Одређивање референтног оквира истраживања резиденцијалних преференција ка урбаним и субурбаним подручјима неизоставно обухвата прелиминарну анализу њихове постојеће демографске слике. На томе се делимично заснива провера хипотеза о резиденцијалним преференцијама различитих типова домаћинстава у различитим стадијумима животног циклуса.

За потребе детерминисања друштвеног оквира унутар кога се формирају аспирације становништва ка живљењу у граду, односно у предграђима, за српско транзиционо друштво узет је пример Београда, односно његових типичних унутарградских и приградских подручја у које се сврставају општине Стари град и Гроцка (Сл. 1).

Општина Стари град, територијално и функционално заузима централни део града, а на њеном подручју од 4,35 km² живи 48.450 становника (Попис 2011). Број становника у дужем периоду опада, при чему у последњем међупописном периоду то смањење износи око 13%. С друге стране, као пример приградског подручја посматрана је општина Гроцка, где на територији од 289 km² према последњем попису живи 83.907 становника, што је за око 11% становника више него што је на истом подручју живело 2002. године. Густина насељености у општини Стари град је готово 40 пута већа него у Гроцкој. У овој унутарградској општини апсолутно доминира становање у стамбеним зградама са три или више станова (чак 98%), док у анализираном субурбаном подручју преовлађује индивидуално становање, са готово 60%.

Прелиминарна анализа демографских профила општине Стари град и Гроцка обухватила је старосно-полну структуру становништва, структуру домаћинстава, тип породице, школску спремност и економску активност.

Према просечној старости становништва, општина Стари град (45,4 године) предњачи не само у односу на Гроцку (40,1), већ и у односу на све општине метрополског подручја Београда. Самим тим, удео деце и омладине до 19 година старости је мањи на Старом граду (око 15%, на основу Пописа 2011) него у општини Гроцка (око 21%). Разлика између анализираних подручја је и у погледу заступљености старог становништва (преко 60 година старости) којег има готово 30% у популацији Старог града, а у Гроцкој је заступљено са 21%. У полној структури становништва Старог града превагу носе жене (55%), што је у корелацији са већом заступљеношћу старог становништва, док је у општини Гроцка изједначен однос мушкараца и жена.

Путем анализе садашње структуре домаћинстава у пилот-подручјима, може се закључити да самачка и двочлана домаћинства имају већи удео у Старом граду (са 35% и 27%, респективно), док вишечлана домаћинства (нарочито са четири и више чланова) носе примат у општини Гроцка (са око 40%). Посредно, ово потврђује хипотезу да родитељи са децом, вољно или стицајем различитих околности, чешће настањују субурбана подручја Београда, док се самци, у релативном смислу, више настањују у његовом ужем градском подручју. Интересантна је повезаност ових података са типовима породица које настањују општине Стари град и Гроцка. У Гроцкој је нешто веће учешће парова без деце (око 29%) него

на Старом граду (око 27%), што говори о томе да парови из предграђа чија су деца одрасла и напустила дом не морају бити наклоњенији повратку становању у граду. С друге стране, веће учешће двочланих домаћинстава у урбаној

Сл.1.

Општине ширег метрополског подручја Београда

средини каква је општина Стари град може се објаснити већом заступљеношћу самохраних родитеља са децом (чак 29,5% породица) у односу на општину Гроцка, где их је нешто мање од 15%.

Додатне анализе које се односе на економску структуру становништва у два пилот-подручја указују на већу заступљеност високообразованог становништва у ужем градском подручју (чак 40% становништва Старог града које је старије од 15 година има завршен факултет у поређењу са свега 6% високообразованих у приградској општини Гроцка). Предграђе, у овом случају, углавном привлачи становништво за завршеном средњом школом (око 58%), а није мало учешће ни оних који имају само основно образовање (око 21%). Активно становништво оба типа подручја чини нешто више од 40% респективне популације, а запосленост њиховог активног становништва се креће око 83%. Неактивно становништво у градском и приградском подручју се разликује према учешћу пензионисаних лица, која су доминантна у неактивном становништву Старог града (51%), док у општини Гроцка чине око 35% неактивних. Такође, значајне разлике између два подручја су присутне и у погледу учешћа лица која обављају само кућне послове у домаћинству. У приградској општини Гроцка је далеко већа заступљеност ових особа (нарочито жена), које учествују са 23% у неактивној популацији. Насупрот томе, удео жена које обављају само кућне послове у домаћинству на подручју Старог града је око 7%.

Анализиране демографске и социоекономске карактеристике приказују садашњу слику стања, али који су стварни узроци да се одређене групе становништва у већој мери насељавају у конкретной резиденцијалној средини, односно који скуп променљивих може послужити предикцији резиденцијалних преференција становништва, предмет је посебног истраживања на основу анкетног упитника и моделовања.

МОДЕЛОВАЊЕ ПРЕДИКЦИЈЕ РЕЗИДЕНЦИЈАЛНИХ ПРЕФЕРЕНЦИЈА СТАНОВНИШТВА У ЦЕНТРУ И НА ПЕРИФЕРИЈИ ГРАДА

Предности или недостаци које одређено градско подручје има у односу на приградско могу се посматрати као „(не) могућности да се у њему остваре одређене преференције становништва” (Пушић, 2005: 385). Унапређење емпиријских истраживања о рационалној процени релативних предности и недостатака живљења у конкретном подручју изискује формирање одговарајуће мерне скале, која је именована као Скала укупног задовољства ареалом становања (СУЗАС). У претходним истраживањима резиденцијалних преференција становништва два подручја градског и приградског типа у Глазгову (Шкотска) већ је тестиран пример једне такве скале (видети: Petric, 2003а). Предложена СУЗАС се састоји из 7 вредности (погодна локација; присна заједница/пријатељски настројена околина; опремљеност и погодности подручја становања и вредности стамбеног простора; мир и сигурност; добар комшилук; квалитетан

јавни градски превоз; квалитетна животна средина и степен чистоће). Свака од ових вредности може бити оцењена од 1 до 7 (1= нимало се не слажем; 2= не слажем се; 3 = делимично се не слажем; 4= неутралан/немам став; 5 = делимично се слажем; 6= слажем се; 7 = у потпуности се слажем). При формирању мерне скале попут СУЗАС, најважнија је њена поузданост, тј. њена унутрашња сагласност или степен до којег вредности које чине скалу мере исти припадни атрибут (степен до којег су међусобно повезане). Унутрашња сагласност скале се може измерити на више начина, али се за то најчешће употребљава Кронбахов (Cronbach) коефицијент алфа. Да би се СУЗАС сматрала поузданом код мерења на узорку, потребно је да овај коефицијент буде већи од 0,7. Са испуњењем овог захтева, СУЗАС може да се користи најпре за утврђивање разлика између урбаног и субурбаног подручја становања у погледу процене њихових становника о предностима и недостацима живљења у датом подручју. Наредни корак је тестирање хипотеза о везама одређених независних променљивих са једне стране и укупног задовољства ареалом/подручјем становања са друге. Ове независне променљиве су претходно дефинисане кроз литературу и обухватају: дужину становања у садашњем стамбеном простору (до 5 година и 6 година и дуже), чиме се мери „стабилност” подручја становања; власништво над стамбеним простором у ком се живи; доживљај „сличности” са комшијама; задовољство контактима са комшијама; доживљај сигурности у подручју становања; задовољство јавним градским саобраћајем у том подручју; задовољство укупном опремљеношћу подручја становања и доживљај недостатка одређених елемената опремљености подручја становања (Adams, 1992).

Након спровођења тестова којима се проверава да ли постоји статистички значајна повезаност појединачних горенаведених променљивих са укупним задовољством подручјем становања мереним СУЗАС-ом, интересује нас да ли је на основу скупа независних променљивих могуће предвидети значајан део варијабилитета зависне променљиве, што је у овом случају укупно задовољство подручјем становања. Статистички тест који се том приликом примењује је стандардна (истовремена) вишеструка регресија. Помоћу ове методе могуће је не само да се моделује предикција укупног задовољства резидената унутарградским и приградским подручјем становања, већ и да се идентификује која је независна променљива из овог скупа његов најбољи предиктор.

Имајући у виду шири контекст истраживања који се односи на утицај резиденцијалних преференција на урбано расплињавање, могућност предвиђања флексибилности и адаптивности резиденцијалних преференција различитих група становништва ка приградским, и што је још важније, ка унутарградским подручјима, може послужити као кључни индикатор онога шта становништво или поједине његове групе очекују од одрживог места становања и који су услови и средства да се та могућност реализује.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Различите резиденцијалне преференције становништва се осликавају на мозаику градских и приградских подручја на широј територији града, вршећи велики утицај на његово неконтролисано ширење. Одређене правилности размештаја становништва се могу уочити на основу демографских профила типичних градских, односно приградских подручја. Међутим, при детерминисању стварних разлога који опредељују поједине групе становништва ка одређеном типу и подручју становања потребно је спровести анкету на репрезентативном узорку, тј. формирати посебан упитник који ће обухватити различите компоненте резиденцијалних преференција. Опште су претпоставке да ће становништво увек дати приоритет живљењу у подручју са: нижим степеном криминала, мањим загађењем средине, квалитетним и лако приступачним здравственим, образовним и другим услугама, нижим трошковима живљења, добрим међусуседским односима и сл. Овакве аспирације нису искључиво антиурбане и подложне су утицају компромиса који се врше на нивоу домаћинства у погледу додавања већег значаја бољој снабдевености и квалитету услуга које градско подручје пружа у односу на потенцијално мање загађење и већу сигурност становања у предграђу. С обзиром на то да истраживање резиденцијалних преференција становништва може да буде подложно субјективној оцени и интерпретацији, како би се овакве потенцијалне опасности избегле, потребно је, након пажљиво формираног упитника, добијене одговоре подвргнути одговарајућим статистичким анализама уз коришћење свих предности које доноси примена одговарајућих мерних скала попут описане СУЗАС. Реализација резиденцијалних преференција је директно повезана са материјалним могућностима становништва. На тај начин различите цене некретнина у унутрашњим и периферним деловима града могу утицати на модификацију доминантних преференција. С тим у вези, правац будућих истраживања треба оријентисати на испитивање повезаности цене становања (укључујући и тржишну цену стамбеног простора) и преференција домаћинстава код којих је дошло до промене (раста или опадања) броја чланова.

Афилијација истраживања

Овај рад је настао као резултат истраживања у оквиру научног пројекта *Просторни, еколошки, енергетски и друштвени аспекти развоја насеља и климатске промене – међусобни утицаји* (ев. бр. ТР 36035) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије у периоду од 2011. до 2014. год., и као резултат истраживања у оквиру међународног пројекта TURaS, број уговора 282834, финансираног под окриљем Седмог оквирног програма Европске комисије у оквиру теме ENV.2011.2.1.5-1.

Литература:

- 1) Adams, R. E. (1992) A tale of Two Cities: Community Sentiments and Community Evaluation in Indianapolis and Pittsburgh, *Sociological Focus*, **25(3)**, pp. 217 – 240.
- 2) Bonin, H., W. Eichhorst, C. Florman, M. Okkels Hansen, L. Skiöld, J. Stuhler, K. Tatsiramos, H. Thomasen, K. F. Zimmermann (2008) Geographic Mobility in the European Union: Optimising its Economic and Social Benefits, *IZA Research Report No. 19*, Swedish National Labour Market Board (AMS), NIRAS Consultants.
- 3) Brower, S. (1996) *Good Neighbourhoods: A Study of In-Town & Suburban Residential Environments*, Westport, Connecticut London, PRAEGER.
- 4) Cvijić, J. (2000) *Antropogeografski i etnografski spisi*, 3. izd., Beograd, SANU.
- 5) Ebrahimpour-Masoumi, H. (2012) Urban sprawl in Iranian cities and its differences with the Western sprawl, *SPATIUM International Review*, **27**, pp. 12 – 18.
- 6) Ewing, R., R. Pendall, D. Chen (2002) *Measuring sprawl and its impact*, Washington DC, Smart Growth America/USEPA.
- 7) Hansen, K. A. (2013) *Geographical Mobility*, Preuzeto sa: https://cps.ipums.org/cps/resources/cpr/5_ps.pdf [1.10.2013].
- 8) Harris, R. (2010) Meaningful types in a world of suburbs, in: Mark Clapson and Ray Hutchison (eds.) *Research in urban sociology. Volume 10: Suburbanization in global society*, United Kingdom – North America – Japan – India – Malaysia – China, Emerald, pp. 15 – 47.
- 9) Krisjane, Z. and M. Berzins (2012) Post-socialist Urban Trends: New Patterns and Motivations for Migration in the Suburban Areas of Rīga, Latvia, *Urban Studies*, **49(2)**, pp. 289 – 306.
- 10) Petric, J., J. Petric (2009) Achieving sustainable urban goals: analysis of urban and suburban residential preferences/ Logrando objetivos urbanos sostenibles: Análisis de preferencias residenciales urbanas y suburbanas, u: Yves Schoonjans et al. (eds.) *Readings on sustainability and heritage/ Ensayos sobre sustentabilidad y patrimonio*, Brussels/Ghent Belgium: School of Architecture Sint-Lucas & Rio de Janeiro, Brazil, PROURB, pp. 275 – 301.
- 11) Petric, J. (2003a) *Residential Preferences Meeting Sustainable Urban Goals. An Analysis of the Variability of Urban and Suburban Preferences*, PhD Thesis, Department of Architecture and Building Science, University of Strathclyde, Glasgow, UK.
- 12) Petric, J. (2003b): Urban and Suburban Preferences Decomposed for a Sustainable Synthesis, *PROBE Conference Proceedings*, Glasgow, Glasgow Caledonian University, pp. 669 – 680.
- 13) Pušić, Lj. (2005): O prednostima života u Novom Sadu: Mišljenje stanovnika Vojvodine, *Sociološki pregled*, **XXXIX**, **4**, str. 383 – 399.
- 14) Seo, J.-K. (2002) Re-urbanisation in Regenerated Areas of Manchester and Glasgow: New Residents and the Problems of Sustainability, *Cities*, **19(2)**, pp. 113 – 121.
- 15) Slaev, A. D., I. Nikiforov (2013) Factors of urban sprawl in Bulgaria, *SPATIUM International Review*, **29**, pp. 22 – 29.
- 16) Talen, E. (2001) Traditional Urbanism Meets Residential Affluence. An Analysis of the Variability of Suburban Preference, *Journal of the American Planning Association*, **67(2)**, pp. 199 – 216.